

se je tega zavedel (čas je pač prinesel nova spoznanja) in v predgovoru pristavil: »Univerze so igrale pomembnejšo vlogo, kot smo verjeli v času prve objave.«¹²

Na koncu mi ne ostane drugega, kot da ponovim besede prevajalca in avtorja spremne besede Igorja Škamperleta: »O spletu teh dogodkov lahko preberemo presenetljivo veliko, ne da bi nas avtor za hip moril z nebistvenim.«¹³

Marko Zajc

Rainer A. Müller, *Geschichte der Universität. Von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule*. Hamburg : Nikol Verlagsvertretungen, 1996. 288 strani.

Čeprav o univerzi pri nas, strogo vzeto, lahko govorimo šele od leta 1919 naprej in je torej naša univerzitetna tradicija dokaj skromna, pa menim, da je vredno predstaviti knjigo z gornjim naslovom. Pretežna večina naših visokošolskih izobražencev, zlasti v novejšem času, je namreč študirala na univerzah v nemškem jezikovnem območju (s Prago vred), ki ga ta knjiga zajema. Avtor knjige je profesor za novejšo zgodovino na univerzi v Eichstättu in uveljavljen strokovnjak za univerzitetno zgodovino, saj skoraj vse njegovo raziskovalno delo obravnava to tematiko. Knjigo sestavljata dva dela, tekstovni in slikovni, ki se med seboj lepo dopolnjujeta. Tekstovni del ima trinajst poglavij, od *Universitas* – socialne iznajdbe sholastike – do Moderne. Seveda bom v tem prikazu lahko dal le okviren pregled.

Kot najstarejše univerze veljajo tri, bolonjska, ustanovljena 1088, pariška iz srede in oxfordska iz zadnje tretjine 12. stoletja. Za nobeno od teh ne obstaja noben dokument, ki bi te ustanove nedvoumno kvalificiral kot univerze, še manj seveda kaka ustanovna listina. Načelno je treba izhajati iz dejstva, da gre za dlje časa trajajoči proces nastanka in konsolidiranja, ki je temeljil na različnih premisah in je trajal različno dolgo, dokler ni bila dosežena kvaliteta *universitas magistrorum et scholarium* oz. *studium generale*. O samem procesu nastanka obstajajo v glavnem tri teorije. Po »tradicijski teoriji« naj bi obstajala neposredna strukturna povezava med arabsko-orientalskimi, bizantinskimi in visokosrednjeveškimi meniško-cerkvenimi ustanovami in univerzami 12. in 13. stoletja. Zastopniki »teorije intelekta« trdijo, da je bilo znanstveno zanimanje edini motiv, da so se ustvarili forumi za nebrzdani duhovni razmah. V okviru »socialne teorije« naj bi odločujoč pomen imelo dejstvo, da so bile visoke šole 12. stoletja nove oblike socialnega življenja, dela in raziskovanja. Po vsej verjetnosti se lahko s kombinacijo druge in tretje teorije še najbolj približamo resničnosti. V tedanji družbeni sistem treh redov in korporativni okvir cehov gild in redov se je vključil sholastični »izobraževalni in znanstveni obrat« s svojimi konstitutivnimi načeli, ki so bila bistvena za srednjeveško univerzo in so se ohranila dolgo v novi vek.

Seveda te in v naslednjih stoletjih ustanovljene univerze že iz materialnih razlogov ne bi mogle obstajati kot gole združbe profesorjev in študentov, temveč jih je podpirala Cerkev oz. njeni redovi, ki so čutili največjo potrebo po izobražencih. Vladarji so se razen izjem držali bolj ob strani, razmerje z mesti, kjer so univerze bile, ali so mesta bila celo ustanovitelji, pa je bilo dvoumno. Po eni strani so bila zainteresirana imeti univerzo v svoji sredi, po drugi strani pa je bilo razmerje med njimi in profesorji, še zlasti pa s študenti, pogosto kar napeto. Bistveno pa je bilo, da so bile univerze v svoji strukturi od vsega začetka močno samostojne korporacije.

Za prva stoletja *universitas* bi na splošno lahko rekli, da so se v samostojne korporacije razvile znotraj Cerkev, kot tudi v emancipaciji od nje. Seveda tudi pri tem ni šlo brez napetosti, v začetku manj, pozneje seveda več. Papeštvo je na splošno ustanovitev univerz podpiralo, ne le idealno, temveč pogosto tudi materialno. Za posamezne univerze pa je bila papeška odobritev oz. potrditev (privilegij) osrednjega pomena, ker je bila v tedanjem času edino Cerkev »supranacionalno« organizirana in je zato le ona mogla biti porok za splošno sprejemljivost takih privilegijev. V 13. stoletju so papeži privilegirali približno deset, v 14. in 15. stoletju pa po 30 do 35 univerz. S tem so jim dali cerkveno avtorizacijo.

Strukturo fakultet znotraj univerze so preizkusili najprej v Parizu v 13. stoletju in se je nato uveljavila povsod. Pomenila pa je prodor na znanstvene discipline nanašajoče se specializacije v

¹²Jacques Le Goff, *Intelektualci...*, str. 15.

¹³*Ibidem*, str. 182.

nasprotju z dotlejšnjim enciklopedičnim poučevanjem. Postopoma se je izkristalizirala delitev na štiri med seboj strogo ločena področja, *facultas*, namreč svobodne umetnosti (filozofijo), teologijo, medicino in pravo (jurisprudenco). Ta delitev se je ohranila do konca 19., ponekod do srede 20. stoletja, ko se je iz filozofske fakultete izločilo naravoslovje v naravoslovno-matematično fakulteto. Izločanje posameznih kompleksnih znanstvenih disciplin iz okvira filozofske v samostojne fakultete pa je »dosežek« šele zadnjih desetletij in le v nekaterih državah.

V knjigi so podrobno opisani organi fakultet in univerz, ki so se malo spremenjeni ohranili do zdaj. Ker so imeli stoletja na univerzi poglavito besedo magistri (učitelji), v zadnjih dveh stoletjih pa predstojniki kateder – ordinariji, temelji sodobni boj proti »ordinarijski univerzi« na nesodobnosti pravic, ki so si jih ordinariji pridobili skozi zgodovino. Seveda je postal monopol ordinarijev, ko v sedanjem učnem in raziskovalnem procesu sodeluje veliko visoko izobraženega in pomožnega osebja, česar včasih ni bilo, anahronističen. Tudi naš prvi visokošolski zakon v novi državi je imel glede strukture univerze izrazite poteze ordinarijske univerze, kar je bilo nedavno spremenjeno.

Posebnost srednjeveških univerz je bila, da so korporacijo študentov predstavljale *nationes*. To so bile združne združbe rojakov, kar pa je treba razumeti zelo široko. Dunajska univerza, kot druga najstarejša v nemškem prostoru, je imela v začetku avstrijsko, češko, saško in madžarsko nacijo. Češko je proti koncu 14. stoletja nadomestila porenska nacija. Akademske stopnje so se skozi zgodovino ohranile bolj ali manj nespremenjene, le da so oznake magistrów in doktorjev (ki so oboji smeli poučevati) daleč v 15. stoletje uporabljali sinonimno. Šele tedaj se je uveljavila stopnja *doctor philosophiae*.

Precej podrobno so opisane »prauniverze« v Parizu, Bologni in Salamanci ter zgodnje ustanovitve univerz v nemškem cesarstvu v Pragi, na Dunaju, v Heidelbergu in Kölnu. Slednja spada med tiste redke univerze, ki so nastale na pobudo mest, ki so jih tudi vzdrževala.

Univerze so bile do srede 16. stoletja enotno strukturirane, bile so ne glede na nacionalne posebnosti in lokalna težišča mednarodne po duhu in nazorih, odprte za skoraj vsakogar, v sicer omejenem, toda v presenetljivo velikem obsegu suverene, tako kot pravne korporacije in avtonomne v svojem razumevanju znanosti. S hkratnim pojemanjem moči papeštva in cesarstva, obeh zanesljivih protektorjev univerz, in z oblikovanjem evropskih nacionalnih držav so se razmere temeljito spremenile. Nastale so »lastne poti« in posebnosti tudi na področju univerz.

Odločilni pomen je imela teritorialna razdrobitev Svetega rimskega cesarstva v skoraj povsem samostojne posvetne in cerkvene kneževine. Medtem ko so v Angliji, Franciji, Italiji in na Nizozemskem prosperirajoče meščanstvo in interesi nacionalne države pripomogli k dinamičnemu razvoju zlasti znanosti o naravi, ki se je sicer dotaknil univerz, ki pa je v bistveno večjem obsegu pospešil nastanek novih organizacijskih, do neke stopnje konkurenčnih oblik za gojenje znanosti – akademij, je razvoj v nemškem prostoru stagniral. Teritorialna konkurenčnost je sicer povzročila močan porast števila univerz – med 1450 in 1550 se govori o drugem ustanovitvenem valu, toda povzročila je tudi bolj trajno discipliniranje in vključitev univerz v zgodnjemoderno upravno državo. To stagnacijo ponazarjajo tudi števila. Kljub na novo ustanovljenim znanstvenim disciplinam v času humanizma se je število profesur na posamezni univerzi ustalilo pri 15 do 20. Tudi število študentov se ni kaj prida zviševalo. Povprečno število študentov na posamezni univerzi je nihalo med 250 in 500. Teritorialni pragmatizem, »skupni blagor« in »skupna korist« so odtlej opredeljevali visokošolsko politiko tako posvetnih kot cerkvenih knezov. Sekularizacija univerz, odpust iz varstva in nadzora cerkve zanje ni pomenila več, temveč manj svobode.

Reformacija in protireformacija sta v nemškem prostoru prekrili začeto izobraževalno reformo. Univerze so se pač glede na mesto, kjer so bile, in vero deželnega kneza opredeljevale za protestantizem ali za katoliško obnovo. Zlasti v tej pa je dobil sorazmerno hitro duhovno nadmoč in skoraj popolno premoč novo ustanovljeni jezuitski red, najprej v srednjem šolstvu, malo pozneje tudi na univerzah. Nam najbližja jezuitska univerza je bila v Gradcu, ki je bila sama (oz. njeni študentje) financirana iz študijskega sklada, v katerem so se zbirali dohodki iz nekdanjih jezuitskih posestev v Notranji Avstriji (npr. iz gosposčine Jurklošter). Še zdaj pa je v jezuitskih rokah teološka fakulteta univerze v Innsbrucku.

V obdobju baročne učenosti in razsvetljene znanosti so univerze postale v bistvu šole za državne uradnike. Države oz. dežele so se vtikale v vse univerzitetne zadeve, predvsem seveda v pedagoški proces, precej tudi v univerzitetno samoupravo. Medtem ko prej zahteve za vpis na univerzitetni študij niso bile jasno urejene, so zdaj države predpisale kot obvezno zelo strogno spričevalo (v Prusiji 1788, na Bavarskem 1809). Z izgubo internacionalnosti univerz, z njihovo vključitvijo v nacionalne

zadeve in potrebe, je začel zvoniti tudi navček latinščini kot splošnemu univerzitetnemu jeziku. Njeno izpodrivanje z narodnimi jeziki je trajalo dolgo, dokončano pa je bilo, na različnih ustanovah različno, sredi 18. stoletja, razen seveda na teoloških fakultetah. Velika nasprotnika latinščine sta bila npr. Jan Amos Komenski (1592–1670) in Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716). Revolucionarni korak je storil znameniti nemški pravnik Christian Thomasius (1655–1728), ki je na univerzi v Leipzigu v šolskem letu 1687/88 prvi predaval v nemščini. Nedvomno se je z opustitvijo latinščine kot predavalnega jezika distanca med univerzami in njihovim v glavnem meščanskim okoljem močno zmanjšala.

V 18. stoletju so se univerze skoraj v celoti podredile utilitarističnim ciljem države. Taka skrajnost pa je seveda povzročila, da je nihalo zanihalo v povsem drugo smer, to je v smer samote in svobode, v idejo Humboldtove univerze (Wilhelm von Humboldt 1767–1835), ki so jo realizirali v Berlinu leta 1810. To je bila klasična univerza novega časa in je temeljila na novem razumevanju znanstvenosti, pri čemer je prepletla tradicionalni inštitucionalizem z znanstvenim modernizmom. Osnova naj bi bila enotnost pouka in znanstvenega raziskovanja. Ta univerza nikakor ni zavračala znanstvenega usposabljanja za določeno stroko, v kateri bi pač diplomanti v življenju delali, vendar naj bi bila v ospredju znanost in splošna omika (Bildung). Po Humboldtovi univerzi (kar je pravzaprav krivična oznaka, ker je ni ustvaril on, temveč je dal le osnovno idejo), so se vzorovale vse univerze v nemškem in širšem prostoru in so jo poskušale glede na konkretne razmere posnemati. Vsekakor so univerze s tem konceptom v 19. stoletju in v prvih desetletjih 20. stoletja dosegle vrh v svojem 800-letnem razvoju.

Skozi vso knjigo je do 20. stoletja upravičeno težišče na obravnavi univerz s štirimi klasičnimi fakultetami. Razširitev visokega šolstva v drugi polovici 19. stoletja z aplikativnimi disciplinami (npr. visoke šole za tehniko, gradbeništvo, kmetijstvo, gozdarstvo, veterinarstvo), čeprav zelo pomembna, pa je obdelana bolj ob robu, čeprav so se številne samostojne visoke šole v tem stoletju vključile v univerze kot fakultete, v zadnjih desetletjih pa so se take fakultete preoblikovale celo v samostojne tehnične univerze (npr. na Dunaju, v Gradcu, Münchnu in drugod). Tudi je zgolj obrobno obravnavan boj teh šol za uveljavitev enakega znanstvenega ranga aplikativnih disciplin, kot je bil od nekdaj priznan »čistim« znanstvenim strokam. Tu so vse univerze skoraj brez izjeme pokazale zdaj nerazumljivo zaprtost in neupravičeni elitizem. Ta boj je potekal na več področjih, zaostril pa se je pri pravici podeljevanja doktorske stopnje in *venia legendi*, kar tem šolam ni bilo dovoljeno nekaj desetletij po njihovi ustanovitvi. Tudi boj za univerzitetni podobno samoupravo je bil kar oster.

Zgodovino univerz v 20. stoletju lahko zanemarimo, saj je podobna kot zgodovina ljubljanske in zagrebške univerze, ki sta pri ustanovitvi posnemali avstrijske. Müllerjeva knjiga obravnava univerze predvsem kot ustanove. Manj pridejo do izraza univerzitetni profesorji, ki so bili kljub neznatnemu številu, izjemno pomembna družbena skupina, ki jo nekateri opisujejo kar kot mandarine (Fritz K. Ringer: *Die Gelehrten. Der Niedergang der deutschen Mandarine 1890–1933*. Klett-Cotta Verlag, Stuttgart 1983).

V slikovnem delu so prikazane univerzitetne insignije in atributi; rektorska služba in reprezentacija; raziskovanje in pouk – profesorji; *album universitatis*; univerzitetna slavja; študij in prosti čas – študentje; stavbe – inštituti – klinike.

Jože Maček

Eva Holz, Henrik Costa: **Ljubljanski kongres 1821**. Ljubljana : Nova revija 1997. 284 strani.

Eden najlepših ljubljanskih trgov, kjer so se že nekoč in se še vedno ob posebnih priložnostih odvijajo razne politične in kulturne manifestacije, se po osamosvojitvi Slovenije ponovno imenuje Kongresni trg, kakor se je imenoval pred letom 1948. Toda koliko Ljubljančanov in Slovencev sploh ve, zakaj se tako imenuje? Občasno sem med svojimi študenti preverila njihovo gimnazijsko znanje in eno od vprašanj je bilo tudi, odkod poimenovanje Kongresni trg. Redko sem med okrog sto vprašanimi dobila na omenjeno vprašanje en do dva pravilna odgovora. Obenem sem lahko ugotovila, da sedanji maturanti sploh več ne poznajo (še manj pa berejo) literarna dela, kot je Tavčarjev roman *Izza kongresa*. Tudi zaradi takih in podobnih izkušenj sem vesela, da je knjiga o